
Materiały o stanie zatrudnienia w wydawnictwach prasowych w Polsce : ankieta organizacyjna Polskiego Związku Wydawców Dzienników i Czasopism z 22 kwietnia 1939 r.

Rocznik Historii Czasopiśmiennictwa Polskiego 12/3, 385-399

1973

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

M A T E R I A Ł Y I W S P O M N I E N I A

Rocznik Historii Czasopiśmiennictwa Polskiego XII 3

MATERIAŁY O STANIE ZATRUDNIENIA W WYDAWNICTWACH PRASOWYCH W POLSCE. ANKIETA ORGANIZACYJNA POLSKIEGO ZWIĄZKU WYDAWCÓW DZIENNIKÓW I CZASOPISM Z 22 KWIETNIA 1939 R.

Opracował Andrzej N o t k o w s k i

Polski Związek Wydawców Dzienników i Czasopism (dalej PZWDz i Cz) działał od początku 1928 r. do września 1939 r. Siedzibą władz naczelnych Związku była Warszawa. Problematyka działalności, struktura wewnętrzna i charakter Związku nie były dotąd omawiane w literaturze historyczno-prasowej, mimo że organizacja ta stanowiła ważny czynnik systemu prasowego Polski międzywojennej. Dlatego też warto, choćby w ogólny sposób, przedstawić te zagadnienia.

PZWDz i Cz jako główne cele swego działania stawiał według § 1 statutu Związku — „rozwój i udoskonalenie” pracy w Polsce, „reprezentację i obronę interesów” wydawnictw prasowych oraz „unormowanie ich wzajemnych stosunków”.

Władze Związku uzyskiwały różne ulgi i koncesje na rzecz zrzeszonych wydawnictw, niekiedy obejmujące także prasę nie zrzeszoną. Osiągnano je na drodze rokowań i oficjalnych umów z władzami państwowymi (np. częściowe obniżenie opłat za przesyłkę czasopism, ograniczenie działalności reklamowej Polskiego Radia) lub też związkami przedsiębiorstw prywatnych (np. kilkakrotne obniżenia cen na papier gazetowy przez Związek Papierni Polskich, uzyskanie dla członków PZWDz i Cz bonifikaty przy zakupie papieru w niektórych fabrykach papierniczych, ustalanie ze zrzeszonymi właścicielami drukarni obowiązujących w całym kraju cenników za usługi poligraficzne dla prasy). PZWDz i Cz czynny był na polu organizacji kolportażu prasy wydawanej przez swoich członków, m. in. w latach 1931—1935 działała w Warszawie założona przez Związek Spółka Kolportażowa „Czytajcie”. Poważny był udział PZWDz i Cz w sprawach ogłoszeniowych, sferze niezwykle ważnej dla ekonomiki kapitalistycznych przedsiębiorstw prasowych. Związek stale prowadził poufną kontrolę i obserwację przedsiębiorstw ogłoszeniowych ostrzegając w razie konieczności swych członków przed korzystaniem z usługi firm dopuszczających się nadużyć wobec klientów, regulował sprawy ogłoszeniowe wśród członków, m. in. służąc mediacją w sporach powstających na tym tle między wydawnictwami, organizował (niekiedy przy współudziale władz państwowych) masowe kampanie ogłoszeniowe, stwarzające możliwości zysków dla zrzeszonych wydawnictw. Istotną dziedziną działalności PZWDz i Cz były zakrojone na dużą skalę akcje propagujące czytelnictwo prasy wśród społeczeństwa. Ponadto PZWDz i Cz stale współpracował ze Związkiem Dziennikarzy RP na forum kilku wspólnych komisji czuwających nad przestrzeganiem zasad etyki dziennikarskiej oraz postanowień układu zbiorowego pracy w zawodzie dziennikarskim (z 11 II 1938 r.). W toku swej bieżącej działalności

władze Związku opracowywały różne materiały szczegółowe dotyczące wszystkich dziedzin życia prasy, głównie spraw ekonomicznych (opłaty pocztowe i przewozowe za przesyłkę gazet, ceny papieru i usług drukarskich itp.), spraw kolportażowych oraz zagadnień poziomu czytelnictwa prasy. Materiały te najczęściej stanowiły dokumentację merytoryczną do memoriałów przedkładanych przez PZWDz i Cz władzom państwowym. W memoriałach zawarte były postulaty Związku pod adresem organów rządowych, formułowane w związku z trudną sytuacją prasy. Podkreślić należy, że różne akcje PZWDz i Cz nabierały szczególnej wagi w okresie wielkiego kryzysu lat 1929—1935, dotkliwie odczuwanego przez ogół ówczesnej prasy polskiej.

Szeroka i aktywna działalność PZWDz i Cz wymagała odpowiedniej organizacji wewnętrznej. W 1939 r. w strukturze Związku istniały następujące organy: Ogólne Zebranie Członków — główna instancja uchwałodawcza, zbierająca się raz do roku, skupiająca reprezentantów wszystkich wydawnictw członkowskich (z reguły każde desygnowało na zebranie po 2 osoby: przedstawiciela i jego zastępcę); Rada Naczelna — działająca w przerwach między ogólnymi zebraniem, złożona z prezydium (prezes Feliks Mrozowski z „Kuriera Warszawskiego”), członków stałych (największe wydawnictwa) i członków z wyboru; Zarząd Główny — prowadzący sprawy bieżące organ wykonawczy składający się z prezydium własnego (prezes Stefan Krzywoszewski z miesięcznika PZWDz i Cz „Prasa”), prezydium Rady Naczelnej oraz członków; Komisja Rewizyjna; Sąd Związku oraz komitety robocze: Prasy Codziennej Stołecznej, Prasy Codziennej Prowincjonalnej (oba komitety posiadały komisje: redakcyjną, kolportażową, ogłoszeniową, radiową, papierniczą i drukarską) oraz Prasy Periodycznej (w 1939 r. w stadium organizacji były sekcje: prasy technicznej, prasy ogólnej, prasy gospodarczej, prasy lekarskiej, prasy organizacji pracowników umysłowych). Tak rozbudowana struktura wewnętrzna zapewniała aktywny udział w pracach Związku każdego niemal członka, choć oczywiście głos decydujący, faktycznie i formalnie, miały wydawnictwa największe i najsilniejsze finansowo. Techniczną stroną pracy PZWDz i Cz zajmowało się pracujące ciągle i posiadające stały lokal Biuro Związku (dyrektor Stanisław Kauzik) złożone z etatowego fachowego personelu urzędniczego¹.

W maju 1939 r. do PZWDz i Cz należało 161 wydawnictw prasowych. Wydawały one 294 czasopisma polskie (w tym 90 dzienników), 2 rosyjskie (dzienniki) oraz 11 żydowskich (w tym 9 dzienników)². Stanowiło to szacunkowo około 12% globalnej liczby tytułów prasowych ukazujących się wówczas w Polsce³. Zauważyć nale-

¹ Ogólny przegląd działalności PZWDz i Cz, dokładny skład władz i wykaz członków Związku wraz z obszernymi informacjami o zrzeszonych wydawnictwach (dane z drugiej połowy 1938 r.) podaje opracowany przez PZWDz i Cz *Informator prasowy 1938—1939*, Warszawa 1938. Szczegółowe informacje o działalności bieżącej, m. in. sprawozdania z zebrań i czynności władz Związku, zob. miesięcznik PZWDz i Cz „Prasa”, R. 1: 1930—R. 10: 1939.

² Według listy obecności na X ogólnym zebraniu członków Polskiego Związku Wydawców Dzienników i Czasopism 25 maja 1939 r., Archiwum Akt Nowych w Warszawie (AAN), zesp. 64/I PZWDz i Cz, Ogólne Zebranie Członków — Protokoły, sygn. 1/29.

³ Ostatnim rokiem w dwudziestolecu międzywojennym, dla którego można podać w miarę dokładną liczbę tytułów prasowych w Polsce (na 31 XII), jest 1937 r. — 2547 tytułów; zob. M. C z a r n o w s k a, *Ilościowy rozwój polskiego ruchu wydawniczego (1501—1965)*, Warszawa 1967, tab. III: Czasopisma w latach 1661—1965, s. 179.

ży, że Związek, zrzeszając wszystkie największe polskie wydawnictwa prasowe, wiele znaczące pod względem politycznym i ekonomicznym, był organizacją reprezentatywną, z którą liczyły się zarówno władze państwowe, jak i koła gospodarcze związane z rynkiem wydawniczym, oraz związki dziennikarskie.

Wydawnictwa zrzeszone w PZWDz i Cz podzielone były na 15 klas w zależności od wysokości stałej składki, płaconej co miesiąc przez każde wydawnictwo na rzecz Związku. Podstawą zakwalifikowania do odpowiedniej klasy był stan zatrudnienia w wydawnictwie w styczniu danego roku. Według wytycznych władz związkowych liczba pracowników przyjęta jako podstawa dla określenia wysokości składki członkowskiej obejmowała stałych pracowników redakcyjnych, administracyjnych i robotników, zatrudnionych w danym przedsiębiorstwie prasowym w związku z wydawaniem dziennika lub czasopisma. Do stałych pracowników redakcyjnych wydawnictwa powinny być zaliczać także pracowników nieetatowych, pobierających wynagrodzenie uzależnione od wykonanych prac, lecz posiadających przy tym zagwarantowane minimum zarobków; do pracowników administracyjnych — również roznosiciele gazet, pobierających stałe pensje od wydawnictwa; do robotników — zarówno pracujących w administracji, jak i w drukarni, w związku z wydawnictwem periodycznym, jeżeli przedsiębiorstwo posiadało własną drukarnię. Za sprawdzian stanu zatrudnienia przyjęto liczbę pracowników zgłoszonych przez wydawnictwo w Ubezpieczalni Społecznej oraz deklarację tego przedsiębiorstwa o liczbie pracowników nie pobierających stałej pensji, ale mających zagwarantowane minimum zarobków⁴.

Wydawnictwa członkowskie PZWDz i Cz dzieliły się według wysokości składek miesięcznych na klasy następujące: klasa 1 — wydawnictwa zatrudniające 1—5 pracowników, składka 12 zł; klasa 2 — 5—10 pracowników, składka 24 zł; klasa 3 — 10—15 pracowników, składka 36 zł; klasa 4 — 15—20 pracowników, składka 48 zł; klasa 5 — 20—25 pracowników, składka 60 zł; klasa 6 — 25—30 pracowników, składka 72 zł; klasa 7 — 30—35 pracowników, składka 84 zł; klasa 8 — 35—40 pracowników, składka 96 zł; klasa 9 — 40—45 pracowników, składka 108 zł; klasa 10 — 45—50 pracowników, składka 120 zł; klasa 11 — 50—60 pracowników, składka 132 zł; klasa 12 — 60—70 pracowników, składka 144 zł; klasa 13 — 70—80 pracowników, składka 156 zł; klasa 14 — 80—100 pracowników, składka 168 zł; klasa 15 — ponad 100 pracowników, składka 180 zł.

Przedstawiony podział członków PZWDz i Cz na 15 klas w sposób istotny wpływał na stosunki wewnętrzne i działalność Związku. Otóż w zależności od klasy, do której dane wydawnictwo zaliczono, rozporządzało ono odpowiednią ilością głosów (od 1 do 15) na Ogólnym Zebraniu Członków. Procedura taka czyniła wydawnictwa większe uprzywilejowanymi, stawiając jednocześnie mniejsze wydawnictwa w pozycji uzależniającej je od silniejszych partnerów związkowych i pozbawiającej je możliwości realnego wpływu na decyzje instancji Związku. Wydawnictwa największe, należące do klasy 15, miały jeszcze dodatkowe uprawnienie związkowe — na mocy statutu zagwarantowane miały stałe miejsca w Radzie Naczelnej PZWDz i Cz.

Podany wyżej procent (w stosunku do tytułów w 1939 r.) obliczono szacunkowo przy założeniu, że w latach 1938—1939 następował w Polsce stały wzrost ilościowy tytułów prasowych, charakteryzujący się szybkim tempem. Por. także A. Paczkowski, *Prasa Drugiej Rzeczypospolitej 1918—1939. Zarys historii prasy polskiej (Materiały do dyskusji na prawach rękopisu)*, Cz. 9, Warszawa 1972, s. 432.

⁴ Według objaśnienia na tabeli klas składek miesięcznych PZWDz i Cz., AAN, zesp. 64/I PZWDz i Cz, Organizacja, sygn. 1/76, t. 1.

One to właśnie stanowiły grupę absolutnie decydującą w Związku i wytyczającą kierunki jego działalności. W latach 1938—1939 na podstawie zaliczenia do klasy 15 tabeli skladek miejsca stałe w Radzie Naczelnej PZWDz i Cz miało 14 wydawnictw — z warszawskich: „Dom Prasy S.A.” (3 dzienniki i 2 czasopisma) oraz dzienniki: „Gazeta Polska”, „Kurier Poranny”, „Kurier Warszawski”, „Polska Zbrojna” i „Wieczór Warszawski”; z województwa warszawskiego: „Rycerz Niepokalanej” (Niepokalanów koło Sochaczewa, 1 dziennik i 2 czasopisma); z łódzkich: „Republika” (3 dzienniki i 3 czasopisma); z krakowskich: „Ilustrowany Kurier Codzienny” (2 dzienniki i 5 czasopism); z poznańskich: „Kurier Poznański” (1 dziennik i 5 czasopism) oraz „Drukarnia i Księgarnia św. Wojciecha” (7 czasopism); z katowickich: „Śląskie Zakłady Graficzne i Wydawnicze »Polonia« S.A.” (3 dzienniki) oraz dziennik „Polska Zachodnia”; z bydgoskich: „Dziennik Bydgoski”⁵. W praktyce PZWDz i Cz był więc organizacją służącą obronie interesów ekonomicznych największych wydawnictw członkowskich, działającą w wielu wypadkach metodami typowymi dla powoływanych w podobnych celach kartelowych zrzeszeń przedsiębiorstw kapitalistycznych.

W kwietniu 1939 r., przed X Ogólnym Zebraniem Członków PZWDz i Cz, Biuro Związku rozesało do zrzeszonych wydawnictw ankietę organizacyjną. Celem ankiety była aktualizacja danych o wydawnictwach członkowskich. Odpowiedzi poszczególnych adresatów na tę ankietę znajdują się wśród materiałów zespołu PZWDz i Cz w Archiwum Akt Nowych w Warszawie⁶. Czy podobne badania ankietowe były organizowane przez Biuro Związku przed 1939 r., nie udało się stwierdzić.

Datowana na dzień 22 IV 1939 r. ankietę składała się z pisma przewodniego Biura Związku (żadnego egzemplarza pisma autorowi nie udało się odnaleźć, prawdopodobnie zatrzymywały je u siebie wydawnictwa-adresaci ankiety) oraz 2 załączników. Załącznik pierwszy zawierał następujące rubryki: 1) tytuły czasopism danego wydawnictwa, 2) nazwa i adres przedsiębiorstwa lub nazwisko i adres wydawcy, 3) nazwiska przedstawiciela wydawnictwa na Ogólne Zebranie Członków Związku i jego zastępcy. Rubryki były wypełnione przez Biuro Związku według stanu z maja 1938 r., wydawnictwa potwierdzały zgodność tych danych, gdy żadne zmiany w stosunku do 1938 r. nie zaistniały, a w wypadku zmian — nosiły odpowiednie informacje we właściwych miejscach. Załącznik drugi stanowiła odbitka powielaczowa tabeli klas skladek miesięcznych, na której wydawnictwo miało podkreślić odpowiednią dla siebie klasę, wysokość składki i liczbę pracowników według stanu na styczeń 1939 r. Wydawnictwa przesyłały odpowiedzi w różnej formie, nie zawsze ściśle stosując się do zaleceń nadawcy ankiety. Z reguły nie nadsyłały drugiego załącznika, zamieszczając informacje o liczbie pracowników w swych pismach przewodnich (najczęściej pisanych na blankietach firmowych), przy których znajdował się pierwszy załącznik z odpowiednimi adnotacjami. Niekiedy też wysyłały tylko pierwszy załącznik (bez pisma przewodniego), nosząc nań także dane o zatrudnieniu⁷.

⁵ Według listy członków Rady Naczelnej PZWDz i Cz w okresie 1938—1939, [w:] *Informator Prasowy 1938/1939*, uzupełnienia, s. 36—37. Dokładniejsze informacje o wymienionych wydawnictwach — zob. tamże, s. (według kolejności podania w niniejszym tekście) 54 (pod „Dobry Wieczór-Kurier Czerwony”), 65, 74, 76, 88, 93, 151, 89, 68—69, 75, 123 (pod „Młody Przyrodnik”), 86, 87, 55.

⁶ AAN, zesp. 64/I PZWDz i Cz, Organizacja, sygn. 1/76, t. I.

⁷ Jak się wydaje, Biuro PZWDz i Cz największą wagę przywiązywało do informacji o stanie zatrudnienia, służących do zakwalifikowania wydawnictwa do danej

W spuściźnie PZWDz i Cz w Archiwum Akt Nowych znajdują się odpowiedzi na ankietę nadesłane przez 74 wydawnictwa zrzeszone; odpowiedzi od pozostałych 87 członków Związku autor nie odnalazł. Spośród wydawnictw, które udzieliły odpowiedzi na ankietę, informacje o liczbie pracowników podało 57⁸. Ankieta organizacyjna PZWDz i Cz z 22 IV 1939 r. jest więc najobszerniejszym znanym dotąd źródłem zwartym ilustrującym stan zatrudnienia w wydawnictwach prasowych Polski międzywojennej.

W publikowanych niżej materiałach ankiety uwzględnione zostały jedynie wydawnictwa, które podały informacje o zatrudnieniu. Objętość materiału nadesłanego przez te wydawnictwa wynosi łącznie około 70 kart różnego formatu. Wydawnictwa wyszczególniono z zachowaniem porządku układu materiałów w teczce w Archiwum, tzn. w kolejności alfabetycznej tytułów czasopism. W przypadku, gdy dane wydawnictwo wydawało tylko jeden periodyk, przyjęto następujący układ elementów opisu: tytuł, miejsce wydawania, częstotliwość ukazywania się (stosując przyjęte skróty), rok założenia, nazwa wydawnictwa lub nazwisko wydawcy, nazwisko redaktora naczelnego (oznaczone gwiazdką, gdy wiadomość pochodzi z opracowania informacyjnego lub bibliograficznego; nazwiska nie oznaczono, gdy redaktor naczelny był wymieniony w „stopce” czasopisma), w nawiasie nazwiska przedstawiciela wydawnictwa na Ogólne Zebranie PZWDz i Cz i jego zastępcy, z podaniem, w miarę możliwości ustalenia, pełnionych przez nich funkcji w wydawnictwie, ogólna liczba pracowników wydawnictwa (w przypadku nadesłania danych szczegółowych o zatrudnieniu według grup pracowników i według działów wydawnictwa — informacje te podano w nawiasie, po liczbie ogólnej), data wysłania odpowiedzi przez wydawnictwo (odpowiedzi nie datowane oznaczono symbolem „br.d.” umieszczonym w nawiasie). Nieco odmienny układ zastosowano przy wydawnictwach wydających więcej niż jeden tytuł. Przyjęto tu następującą kolejność: tytuły

klasy wysokości składek. Z punktu widzenia gospodarki finansowej PZWDz i Cz aktualna orientacja w tych sprawach była o tyle ważna, że w budżecie Związku składki stanowiły jedną z głównych pozycji po stronie dochodów, np. w 1937 r. dochody wykazane PZWDz i Cz z tytułu składek miesięcznych wyniosły około 51 000 zł, co stanowiło około 25% ogólnej sumy dochodów. Szczegółowe zestawienie dochodów Związku na 1937 r. zob. *Sprawozdanie organizacyjne i finansowe na IX Ogólne Zebranie Członków PZWDz i Cz w dniu 24 maja 1938 r.*, s. 30, Zestawienie preliminara dochodów i wydatków na 1937 rok. AAN, zesp. 64/I PZWDz i Cz, Zarząd Główny, Prezydium. IX Ogólne Zebranie Członków, sygn. 1/28, t. 1.

⁸ Danych o zatrudnieniu nie podały: „ABC. Nowiny Codzienne” (Warszawa), „Autobus” (Warszawa), „Czasopismo Księgowych w Polsce” (Warszawa), „Dom i Szkoła Powszechna, d. Rodzina i Dziecko” (Warszawa), „Dziennik Bydgoski” (Bydgoszcz), „Dziennik Kresowy” (Grodno), „Gazeta Polska” (Warszawa), „Gazeta Strażacka” (Warszawa), „Głos Leszczyński” (Leszno Wlkp.), „Głos Narodowy” (Wilno), „Łowiec Polski” (Warszawa), „Posłaniec Serca Jezusowego” i in. pisma wydawnictwa „Apostolstwo Modlitwy” (Kraków), „Przegląd Graficzny, Wydawniczy i Papierniczy” (Poznań), „Reklama” (Warszawa), „Robotnik” wraz z mutacjami terenowymi i in. organy „Zespołu Czasopism Polskiej Partii Socjalistycznej” (Warszawa), „Rycerz Niepokalanej” i in. wydawnictwa Milicji Niepokalanej w Polsce (Niepokalanów koło Sochaczewa), „Wiadomości Turystyczne” (Warszawa). W przypadku „Dziennika Bydgoskiego”, „Gazety Polskiej” oraz „Rycerza Niepokalanej” stwierdzić można, że każde z tych wydawnictw zatrudniać musiało ponad 100 pracowników, ponieważ należały one do grupy członków stałych Rady Naczelnej PZWDz i Cz.

czasopism z zaznaczeniem przy każdym częstotliwości, roku założenia i redaktora naczelnego (w przypadku, gdy wydawnictwo miało redaktora naczelnego wspólnego dla wszystkich swych czasopism nazwisko jego umieszczono po nazwie miejscowości—siedziby), nazwa wydawnictwa lub nazwisko wydawcy, miejscowość—siedziba wydawnictwa, pozostałe elementy opisu jak przy wydawnictwach jednotytułowych. Podając informacje o zatrudnieniu, obok ogólnych danych liczbowych, w niektórych przypadkach zamieszczano cytaty z odpowiedzi wydawnictw, spełniające tam rolę objaśnień szczegółowych (miejsca, gdzie cytowane są odpowiedzi, ujęto w cudzysłów). Materiał opatrzony został przypisami objaśniającymi.

1. „Antena”. Warszawa. Tyg. 1927. S-ka Wydawnicza „Ra” z o. o. Jan Piotrowski. (Wanda Filipowiczowa, Stanisław Serwin — dyrektor wydawnictwa). Prac.: 17. 29 IV 1939.

2. „Ars Medici”. Polskie Wydawnictwo Lekarskie. Właśc. B-cia Lew —Wydawnictwo Miesięcznika „Klinika Współczesna”. Warszawa. 1933. Redaguje zespół⁹. (Józef Lew — współwłaściciel i dyr. Wydawnictwa, Szoel Lew — współwłaściciel wydawnictwa). Prac.: 4. 25 IV 1939.

3. „Bluszcz”. Tyg. 1865. Stefania Podhorska-Okołów. „Kobieta w Świecie i w Domu”. Dwutyg. 1925. Maria Dobrowońska. „Dziecko i Matka”. Dwutyg. 1926. Wanda Borudzka*. „Ja to Zrobię”. Dwutyg. 1933. Helena Gawrońska. „Praktyczna Pani — Dobra Obywatelka”. Tyg. 1935. Antonina Dembińska. Wyd.: Towarzystwo Wydawnicze „Bluszcz”, Sp. z o. o.¹⁰ Warszawa. (Marian Artemski — dyr. wydawnictwa). Prac.: 71. 24 IV 1939.

4. „Czytanki Różańcowe”. Mies. 1931. „Czytanki Różańcowe dla Dzieci”. Mies. 1931. „Przegląd Różańcowy”. Dwumies. 1932. Wyd.: Instytut Różańcowy. Toruń. Ks. Franciszek Nowakowski — jednocześnie red. nacz. i przedstawiciel na Ogólne Zebranie Członków PZWDz i Cz — dyr. wydawnictwa. Prac.: 4. 25 IV 1939.

5. „Dziennik Kujawski” Dzień. 1893. Stefan Przybylski. „Kujawiak”. 3 x tyg. 1937. Zygmunt Gałkowski. Wyd.: Drukarnia Kujawska, S. A. Inowrocław. (Kazimierz Ziętowski — dyr. wydawnictwa). Prac.: 9—10. 24 V 1939.

6. „Dziennik Polski”. Lwów. Dzień. 1935. Małopolskie Wydawnictwo we Lwowie, Sp. z o. o. (Stanisław Starzewski* — jednocześnie dyr. wydawnictwa. S. Starzewski, Mieczysław Piszczkowski — członek redakcji). Prac.: 34. 4 V 1939.

7. „Gaz, Woda i Technika Sanitarna” (d. „Przegląd Gazowniczy”). Kraków. Mies. 1921. Polskie Zrzeszenie Gazowników, Wodociągowców

⁹ Zespół Redakcyjny „Kliniki Współczesnej”: prof. prof. Malanowski, Pieńkowski, Straszynski, Walter, doc. doc. Beck, Rutkowski, Sterling, dr dr Fingerhut, Flederbaum, Karbowski, Mikułowski, Szour, Szpidbaum (*Informator Prasowy 1938/1939*, s. 116).

¹⁰ Towarzystwo Wydawnicze „Bluszcz” Sp. z o.o. powstało w 1922 r.

i Techników Sanitarnych, Związek Gospodarzy Gazowni i Zakładów Wodociągowych w Państwie Polskim, Polski Komitet Techniki Sanitarnej i Higieny Miast. Jarosław Doliński. (J. Doliński, Józefa Czaplicka). Prac.: 3. 28 IV 1939.

8. „Gazeta Ludowa d. Gazeta Grudziądzka”, wyd. I (na Pomorze), II (na woj. centralne, Małopolskę i woj. wschodnie), III (na woj. poznańskie i śląskie), wyd. tańsze. 3 x tyg. (pismo posiadało także wydanie tygodniowe „Gazeta Grudziądzka — Tygodnik”). 1894. Zdzisław Poszwiński*. „Goniec Nadwiślański”. Dzień. 1925. Antoni Sarzyński*. Wyd.: Towarzystwo Prasowe „Oświata” Sp. z o. o.¹¹ Poznań. (Wojciech Drożdżik — czł. zarządu wydawnictwa, Marta Kulerska). Prac.: 9. (br. d.).

9. „Gazeta Rolnicza”. Warszawa. Tyg. 1861. „Gazeta Rolnicza” Sp. z o. o. Jan Lutosławski. (J. Lutosławski, Eugeniusz Kłoczawski). Prac.: 7. 24 IV 1939.

10. „Głos Pomorza” (d. „Głos Wąbrzeski”). Wąbrzeźno. 3 x tyg. 1920. Wydawnictwo „Głos Pomorza”, właśc. Bolesław Szczuka. Aleksander Ledwochowski* (B. Szczuka). Prac.: kl. 1 tabeli składek PZWDz i Cz (1—5 prac.). (br. d.).

11. „Goniec Częstochowski”. Częstochowa. Dzień. 1906. Wydawnictwo „Goniec Częstochowski”, Franciszek Wilkoszewski. F. Wilkoszewski (F. Wilkoszewski, Halina Łodzińska — dyr. wydawnictwa i czł. redakcji). Prac.: 15. 1 V 1939.

12. „Goniec Warszawski”. Warszawa. Dzień. 1935. Wydawnictwo „Goniec Warszawski” Sp. z o. o. Stanisław Majewski. (S. Majewski, Czesław Krassowski — dyr. wydawnictwa). Prac.: 63 (umysłowych: w redakcji 16, w administracji 30; fizycznych: w redakcji i administracji 17). 25 IV 1939.

13. „Ilustrowany Kurier Codzienny”. Dzień. 1910. „Tempo Dnia”. Dzień. 1933. „As”. Tyg. 1935. „Na Szerokim Świecie”. Tyg. 1928. „Raz-

¹¹ Do maja 1938 „Gazetę Grudziądzką” i „Gońca Nadwiślańskiego” wydawały Zakłady Graficzne i Wydawnicze w Grudziądzu (założyciel i właściciel Wiktor Kulerski); po śmierci W. Kulerskiego w 1935 r. Zakłady przeszły na własność jego syna, Witolda. Wydawnictwa Zakładów ideologicznie związane były z PSL-„Piast”, następnie SL. Wskutek trudności finansowych na przełomie 1937 i 1938 r. Zakłady znalazły się na granicy upadłości. Wówczas Witold Kulerski, nie chcąc dopuścić do wystawienia „Gazety Grudziądzkiej” na licytację (do zlicytowania i wykupienia wydawnictwa dążyły koła sanacyjne, usiłujące przejąć pismo), 17 V 1938 przekazał prawo własności Zarządowi Wojewódzkiemu SL w Poznaniu, który dla kierowania „Gazetą” i „Gońcem Nadwiślańskim” utworzył spółdzielnię Towarzystwo Prasowe „Oświata”. W. Kulerskiemu powierzono funkcję dyrektora administracyjnego Towarzystwa. Jednocześnie oba pisma przeniesiono do Poznania oraz zmieniono tytuł „Gazety Grudziądzkiej” na „Gazeta Ludowa d. Gazeta Grudziądzka” (w listopadzie 1938). Por. A. Paczkowski, *Prasa polityczna ruchu ludowego (1918—1939)*, Warszawa 1970, s. 341—343.

Dwa-Trzy”. Tyg. 1930. „Wróble na Dachy”. Tyg. 1929. Wyd.: Koncern Wydawniczy „Ilustrowany Kurier Codzienny”, Marian Dąbrowski i S-ka¹². Kraków—Warszawa. M. Dąbrowski. (M. Dąbrowski, Henryk Paschalski — dyr. wydawnictwa). Prac.: 731¹³. 28 IV 1939. (Por. poz. 49 „Światowid”).

14. „Ilustrowany Kurier Pałucki”. 3 x tyg. 1927 oraz mutacje: na Pomorze: „Ilustrowany Kurier Pomorski”. 3 x tyg. 1936 i Poznańskie: „Ilustrowany Kurier Powszechny”. 3 x tyg. 1936. „Moja Przyjaciółka”. Dwutyg. 1934. „Moje Powieści”. Tyg. 1933. „Orędownik Powiatu Znińskiego”. Tyg. 1888. Wyd.: Zakłady Wydawnicze Alfred Ksycki. Żnin. A. Ksycki¹⁴. (A. Ksycki, Henryk Cyankiewicz — kier. działu ogłoszeń wydawnictwa). Prac.: 203¹⁵. 24 IV 1939.

15. „Kurier Bałtycki”. Gdynia. Dzień. 1937. Spółka Wydawnicza z o. o. Henryk Tetzlaff* — jednocześnie dyr. wydawnictwa i kier. działu kulturalnego redakcji. (Józef Dobrostański — kier. działu krajowego redakcji). Prac.: 19. 5 V 1939.

16. „Kurier Łódzki”. Dzień. 1898. Czesław Gumkowski. (dodatki samostne w 1939 r.: młodzieżowy „Mały Kurier”, „Kurier Filmowy”,

¹² Do 1937 r. formalnym i faktycznym jedynym właścicielem koncernu „Ilustrowany Kurier Codzienny” był Marian Dąbrowski. W kwietniu 1937 r. forma własności koncernu została oficjalnie przekształcona w spółkę złożoną z M. Dąbrowskiego, jego żony Michaliny Dąbrowskiej i Henryka Paschalskiego. Kapitał zakładowy spółki wynosił 180 000 zł, składały się nań trzy równe udziały współwłaścicieli po 60 000 zł. Wysokość kapitału zakładowego spółki dalece odbiegały od faktycznej, znacznie wyższej wartości koncernu „IKC”, utworzenie spółki było więc manewrem mającym na celu częściowe zmniejszenie opodatkowania przedsiębiorstwa na rzecz Skarbu Państwa. Mimo ustanowienia w spółce równości udziałów Marian Dąbrowski zachował nadal pozycję głównego właściciela i zwierzchnika koncernu, co zostało wyraźnie określone w statucie spółki. Por. J. Pelczarski, *Niektóre fakty z historii Koncernu „Ilustrowany Kurier Codzienny”*, „Prasa Współczesna i Dawna”, 1958, nr 2, s. 130—170; E. Rudziński, *Informacyjne agencje prasowe w Polsce 1926—1939*, Warszawa 1970, s. 92—93.

¹³ Prawdopodobnie jest to tylko stan zatrudnienia w dzienniku „Ilustrowany Kurier Codzienny” i drukarni koncernu, bez uwzględnienia redakcji i administracji pozostałych wydawnictw „IKC”. W grudniu 1935 r. np. cały koncern liczył około 1400 pracowników, a w 1936 r. sam tylko dziennik „Ilustrowany Kurier Codzienny” zatrudniał około 300 pracowników umysłowych i około 500 fizycznych (wraz z drukarnią). Por. A. Paczkowski, *Prasa Drugiej Rzeczypospolitej 1918—1939*, s. 178.

¹⁴ Z wyjątkiem „Mojej Przyjaciółki” redagowanej wówczas przez żonę Alfreda Ksyckiego, Annę Ksycką.

¹⁵ Wydawnictwo, mimo iż zatrudniało ponad 100 pracowników i z tej racji winno być zaliczane do klasy 15 tabeli składek PZWDz i Cz, w latach 1938—1939 nie zajmowało należnego mu z tego tytułu stałego miejsca w Radzie Naczelnej Związku, wchodząc do Rady jedynie jako członek z wyboru. Zob. *Informator prasowy 1938/1939*, uzupełnienia, s. 36—38.

„Łódź w Ilustracji”¹⁶). „Echo” Dzień. (wydanie popołudniowe „Kuriera Łódzkiego”). 1924. Franciszek Probst. „Echo Polskie”. Dzień. (wydanie „Echa” dla Warszawy). 1931. Roman Furmański. Wydawnictwa Jana Stypułkowskiego. Łódź. (J. Stypułkowski, Władysław Stypułkowski — kier. drukarni i kolportażu). Prac.: 135¹⁷. 2 V 1939.

17. „Kurier Polski”. Warszawa. Dzień. 1897. Wydawnictwo „Kurier Polski” S. A. Zygmunt Łempicki. (Jan Iwasiewicz, Henryk Wołowski). Prac.: 79. 28 IV 1939.

18. „Kurier Poranny”. Warszawa. Dzień. 1877. Stołeczna Spółka Wydawnicza Sp. z o.o. Ryszard Piestrzyński. (Mieczysław Orłowski — dyr. wydawnictwa, Roman Pytłasiński — kier. d/s kolportażu i prenumeraty, Antoni Śliwiński — kier. d/s ogłoszeniowych). Prac.: kl. 15 tabeli składek PZWDZ i Cz (ponad 100 prac.). 24 IV 1939.

19. „Kurier Warszawski”. Warszawa. Dzień. (2 wydania: poranne i wieczorne). 1821. Spółka Firmowa „Kurier Warszawski”¹⁸. Ferdynand Hoesick i Konrad Olchowicz jr. (Feliks Mrozowski — administrator naczelny wydawnictwa, K. Olchowicz jr., Tadeusz Olchowicz — II wicedyr. wydawnictwa). Prac.: 320. 25 IV 1939.

20. „Kurier Wileński”. Wilno. Dzień. 1924. „Kurier Wileński” Sp. z o.o. Józef Święcicki*. (J. Święcicki, Marian Pruba — dyr. wydawnictwa). Prac.: wg danych wydawnictwa — kl. 1 tabeli składek PZWDZ i Cz (1-5 prac.)¹⁹. 24 IV 1939.

21. „Lech—Gazeta Gnieźnieńska”. Gniezno. Dzień. 1901. Drukarnia

¹⁶ Dane szczegółowe o dodatkach do „Kuriera Łódzkiego” zob. W. Kaszubina, *Bibliografia prasy łódzkiej 1863—1944*, Warszawa 1967, poz. 451, 355, 447.

¹⁷ Sytuacja była tu podobna jak w przypadku Zakładów Wydawniczych A. Ksyckiego. Wydawnictwa Jana Stypułkowskiego, mimo iż z racji zatrudniania ponad 100 pracowników zaliczały się do klasy 15 tabeli składek Związku, nie zajmowały stałego miejsca w Radzie Naczelnej. Por. przypis 15 niniejszej pracy.

¹⁸ Na własność Spółki Firmowej „Kurier Warszawski” przeszedł dziennik w latach 1923—1924, po śmierci poprzednich właścicieli pisma — Hortensji Loewentalowej i Konrada Olchowicza-seniora. W skład spółki wchodził przedstawiciele spokrewnionych z nimi rodzin Gubrynowiczów, Hoesicków, Mrozowskich, Mińskich, Olchowiczów i Sobańskich. Pełny skład Spółki Firmowej i Zarządu Wydawnictwa zob. *Informator prasowy 1938/1939*, s. 76.

¹⁹ Według *Informatora prasowego 1938/1939*, s. 79, „Kurier Wileński” zatrudniał co najmniej 8 pracowników. *Informator*, publikujący dane na podstawie wiadomości otrzymanych od właściwych wydawnictw, wymienia przy „Kurierze” 4 pracowników umysłowych i redakcyjnych i 4 administracyjnych; dodać do tego należy nie wymienionych w *Informatorze* pracowników czterech oddziałów terenowych pisma, pomocniczy personel biurowy i pracowników fizycznych (woźni, gońcy itp.). Jednak odpowiadając na ankietę wydawnictwo zwróciło się do Zarządu Głównego PZWDZ i Cz z „o pozostawienie [...] ze względu na sytuację finansową w dotychczasowej grupie składkowej ze składką zł 6 miesięcznie”, co stanowiło 50% zniżki od składki klasy 1 tabeli składek PZWDZ i Cz (1—5 pracowników).

„Lech” S. A. Stanisław Niklejewski *. (Edward Peters, Zbigniew Kulesza — dyrektorzy wydawnictwa). Prac.: 18 (tylko „przy wydawnictwie pisma”). 25 IV 1939.

22. „Mathesis Polska”. Warszawa. Mies. 1926. Wydawnictwo „Mathesis Polska”, właśc. Stanisław Warhaftman — jednocześnie red. nacz. i dyr. pisma. (S. Warhaftman, Walentyna Warhaftmanowa — sekr. red., współwłaśc. i kier. administracyjny wydawnictwa). Prac.: 4 (br. d.).

23. „Medycyna”. Warszawa. Dwutyg. 1927. Józef W. Grott z ramienia Warszawskiego Towarzystwa Lekarskiego. Ludwik Dydyński i Henryk Gromadzki. (J. W. Grott, H. Gromadzki). Prac.: kl. 1 tabeli składek PZWDz i Cz (1-5 prac.). (br. d.).

24. „Młody Polak”. Dwutyg. 1925. Maria Niklewiczowa. „Dzwonki”. Dwutyg. 1937. M. Niklewiczowa. „Nauczyciel Polski”. Dwutyg. 1919. Komitet Red. pod przewodnictwem Kazimierza Próchnika *. „Kwartalnik Pedagogiczny”. Kwart. 1929. Komitet Red. pod przewodnictwem Zygmunta Ziemińskiego. „Szkoła”. Mies. 1870. Komitet Red. pod przewodnictwem Michała Sicińskiego. Wyd.: Stowarzyszenie Chrześcijańsko-Narodowego Nauczycielstwa Szkół Powszechnych. Warszawa. (Stanisław Bańkowski, Antonina Tyszkowska — czł. Komitetów Red. wydawnictw), Prac.: 4 (2 redakcyjnych, 2 administracyjnych), 28 IV 1939.

25. „Der Moment”. Dzień. 1910. S. H. Pryłucki. „Warszawer Radio”. Dzień. (wydanie popołudniowe „Der Moment”). 1924. S. H. Pryłucki. „Sport Cajtung”. Tyg. 1931. I. Bozensztejn. Wyd.: upadłość firmy „Nasza Prasa”, Spółdzielnia z odp. udziałami. Warszawa. (Markus Kahan — adwokat, syndyk masy upadłości wydawnictwa, Adam Świślocki — prezes wydawnictwa). Prac.: 121²⁰ (umysłowych 59 — w redakcji: 34, w administracji: 24, w drukarni: 1; fizycznych 62 — w drukarni: 40, w administracji: 1, w ekspedycji: 7, woźnych i gońców: 10, roznosiciele: 4). 27 IV 1939.

26. „Na Tropie”. Dwutyg. 1928. Maria Kapiszewska. „Brzask”. Mies. 1937. H. Kempisty. „Harcerstwo”. Kwart. 1934. M. Wierzbiański. „Skrzydła”. Mies. 1930. Marta Dobrzyńska. „W Kręgu Wodzów”. Mies. 1933. Komitet Red. pod kier. Władysława Szczygła. Wyd.: Harcerskie Biuro Wydawnicze „Na Tropie” Sp. z o.o. Warszawa. (M. Kapiszewska). Prac.: 5 (tylko „zatrudnieni wyłącznie przy wydawaniu czasopism”). 24 IV 1939.

27. „Obrona Ludu”. Toruń. 3 × tyg. 1926. Drukarnia Robotnicza Sp. z o.o. Karol Popiel. (Antoni Antczak — dyr. wydawnictwa). Prac.: 10 (tylko „zatrudnieni wyłącznie przy wydawaniu czasopisma”). 24 IV 1939.

²⁰ Wydawnictwo, zaliczające się do klasy 15 tabeli składek PZWDz i Cz, nie tylko nie zajmowało stałego miejsca w Radzie Naczelnej Związku, ale również nie było reprezentowane w żadnych władzach związkowych. Por. *Informator prasowy 1938/1939*, s. 36—39.

28. „Orędownik Ostrowski”. 3 × tyg. 1851. „Posłaniec Niedzielny”. Tyg. 1927. Wyd.: Drukarnia i Wydawnictwo „Orędownika Ostrowskiego”, Józef Dwornik, właśc. Wacław Suszycki. Ostrów Wlkp. (W. Suszycki). Prac.: 5. 28 IV 1939.

29. „Orle”. Warszawa. Dwutyg. 1925. Zjednoczenie Polskiej Młodzieży Pracującej „Orle”. Stanisław Skwara. (Stanisław Dąbrowski — prez. Zarz. Gł. ZPMP „Orle”, Tadeusz Lechowicz — sekr. Zarz. Gł. ZPMP „Orle”). Prac.: 2 (br. d.).

30. „Oświata Polska”. Warszawa. Dwumies. 1924. Zjednoczenie Polskich Towarzystw Oświatowych. Józef Stemler. (J. Stemler). Prac.: pismo „nie posiada pracowników płatnych, jest prowadzone siłami bezinteresownymi”. (br. d.).

31. „Pielgrzym”. Pelplin. 3 × tyg. 1869. „Dziennik Starogardzki”. Starogard Gd. Dzień. 1919. „Goniec Pomorski”. Tczew. Dzień. 1919. Wyd.: Drukarnia i Księgarnia Sp. z o.o. Wydawnictwo „Pielgrzym”. Pelplin. Ks. Jerzy Chudziński (Jan Antkiewicz — dyr. wydawnictwa, ks. J. Chudziński). Prac.: 9 (w redakcji: 4, w administracji: 3, w ekspedycji: 2)²¹. 27 IV 1939.

32. „Polacy Zagranicą”. Mies. 1930. „Polska”. Tyg. 1935. Wyd.: Biuro Prasowe Światowego Związku Polaków z Zagranicy²². Warszawa. Władysław Oszelda. (Jerzy Grabowski — szef Biura Prasowego ŚZP z Z, W. Oszelda). Prac.: 10 (tylko w Biurze Prasowym). 26 IV 1939.

33. „Polska Zachodnia”. Katowice. Dzień. 1926. „Polska Zachodnia”

²¹ Dane zaniżone; nie uwzględniają pracowników drukarni wydawnictwa zatrudnionych przy druku czasopisma. Co prawda, wydawnictwo „Pielgrzym” w odpowiedzi na ankietę oświadczyło, iż „własnej drukarni nie posiada, lecz drukuje swe wydawnictwa w drukarni firmy »Drukarnia i Księgarnia Sp. z o.o.« w Pelplinie za opłatą obliczoną według objętości stron”, jednak w rzeczywistości „Pielgrzym”, „Dziennik Starogardzki” i „Goniec Pomorski” wraz z Drukarnią i Księgarnią w Pelplinie stanowiły jedno przedsiębiorstwo wydawnicze. Opłaty, o których mowa w cytowanym fragmencie pisma, były rachunkami wewnętrznymi przedsiębiorstwa. Wydaje się więc, że podając zaniżony stan zatrudnienia i opatrząc te dane powyższym oświadczeniem, wydawnictwo „Pielgrzym” ze względów „oszczędnościowych” dążyło do zakwalifikowania przedsiębiorstwa do grupy niskich składek członkowskich (klasa 2, składka 24 zł.). Warto zaznaczyć, że stwierdzenia „Pielgrzym” o stanie zatrudnienia i nieposiadaniu własnej drukarni wzbudziły wątpliwości w warszawskim Biurze PZWDz i Cz, gdzie odnośne fragmenty pisma, nadesłanego przez wydawnictwo w odpowiedzi na ankietę, opatrzone dużym znakiem zapytania.

²² Obok wymienionych czasopism Biuro Prasowe Światowego Związku Polaków z Zagranicy wydawało wówczas także biuletyny prasowe do użytku redakcyjnego: „Codzienny Biuletyn Prasowy dla Pism Polskich za Granicą”, „Tygodniowy Biuletyn Prasowy dla Pism Krajowych”, „Tygodniowy Biuletyn Gospodarczy”, „Dwutygodniowy Biuletyn Książki” oraz „Miesięczny Biuletyn Kobiety »Nasza Praca«”.

Sp. Wydawnicza z o.o. Edward Rumun. (Jerzy Czołonowski — dyr. wydawnictwa, Marian Mayer). Prac.: 119²³. 10 V 1939.

34. „Prasa Lekarska”. Mies. 1932. Jakub Węgieńko. (dodatki samoistne w 1939 r.: „Monografie Lekarskie dla lekarzy praktyków”, „Polskie Piśmiennictwo Lekarskie”). „Prasa Prawnicza”. Mies. 1938. Adam D. Szczygielski. „Sprawy Podatkowe — Przegląd Skarbowy”. Mies. 1936. Rudolf Langrod. Wyd.: Wydawnictwo Lekarskie „Eskulap” Sp. z o.o. Warszawa. (Władysław Opatowski — dyr. wydawnictwa, Mieczysław Różogórski — kier. działu ogłoszeń). Prac.: 4 (br. d.).

35. „Prosto z Mostu”. Warszawa, Tyg. 1935. Wydawnictwo Tygodnika Literacko-Artystycznego „Prosto z Mostu”. Stanisław Piasecki — jednocześnie dyr. wydawnictwa. (S. Piasecki, Irena Piasecka — kier. administracyjny). Prac.: 3. 1 V 1939.

36. „Przegląd Gospodarczy”. Warszawa. Dwutyg. 1920. Centralny Związek Polskiego Przemysłu, Handlu i Finansów. Edward Rose. (Rudolf Pastucha — red. działu gospodarczego, Mieczysław Gładkowski — kier. administracyjny). Prac.: 5. 25 IV 1939.

37. „Przegląd Katolicki”. Tyg. 1863. Ks. Józef Zawidzki*. „Apostoł wśród Świata”. Kwart. 1928. Ks. Stanisław Czapla*. „Królowa Apostołów”. Mies. 1908. Ks. Tomasz Maćier. „Mały Apostoł”. Mies. 1923. Br. Franciszek Chytry. „Posiew”. Tyg. 1906. Ks. Tomasz Sobieraj. „Rodzina Polska”. Mies. 1927. Ks. J. Zawidzki*. Wyd.: Zgromadzenie Księży Pallotynów. Warszawa. (Ks. Franciszek Pauliński — dyr. wydawnictwa, ks. Albin Łukiewski). Prac.: kl. 1 tabeli składek PZWDz i Cz (1-5 prac.). (br. d.).

38. „Przegląd Kobiety”. Warszawa. Mies. 1927. Wydawnictwo „Przegląd Kobiety”, właśc. Jakub Pożarik. Henryk Tałlan-Tałlandziewicz. (J. Pożarik, H. Tałlan-Tałlandziewicz). Prac.: 4 (w redakcji — 2, w administracji — 2). 26 IV 1939.

39. „Przegląd Księgarski”. Warszawa. Dwutyg. 1910. Ignacy Rzepecki w imieniu Związku Księgarzy Polskich. Adam Szymański. (I. Rzepecki, Feliks Pieczętkowski — dyr. wydawnictwa). Prac.: 3. 30 IV 1939.

40. „Przegląd Organizacji”. Warszawa. Mies. 1926. Instytut Naukowej Organizacji i Kierowania. Władysław Baliński. (Wacław Milewski — dyr. Inst. Nauk. Organiz. i Kier., W. Baliński). Prac.: 2 zatrudnionych „całkowicie”, 2 wykonujących „częściowo [...] czynności w administracji miesięcznika”. 24 IV 1939.

²³ W oryginale odpowiedzi „Polski Zachodniej” stan zatrudnienia określono liczbą 19 pracowników. Jest to prawdopodobnie błąd przy wypełnianiu ankiety. Wydawnictwo posiadało stałe miejsce w Radzie Naczelnej PZWDz i Cz jako zaliczające się do klasy 15 tabeli składek Związku, musiało więc zatrudniać ponad 100 pracowników. Por. *Informator prasowy 1938/1939*, uzupełnienia, s. 36. Opuuszczono tu chyba cyfrę 1, pisząc 19, zamiast 119; przypuszczenie to nasuwa się z tego względu, że jest to liczba najbliższa opisowi „Polski Zachodniej”, jaki przedstawia I. Renik (*Od kaszty do pióra*, Katowice 1967).

41. „Przegląd Powszechny”. Mies. 1884. Ks. Edward Kosibowicz. „Sodalis Marianus”. Mies. 1902. Ks. Stanisław Wawryn. „Misje Katolickie”. Mies. 1882. Ks. Jan Piwiński. „Wiara i Życie”. Mies. 1921. Ks. S. Wawryn. „Moderator”. Dwumies. 1929. Ks. Władysław Rejowicz. „Myśl Rekolekcyjna”. Kwart. 1937. Ks. Edmund Elter. Wydawnictwa Księży Jezuitów. Warszawa. (Ks. E. Kosibowicz — dyr. wydawnictwa, ks. Jan Urban — czł. redakcji „Przeglądu Powszechnego”) Prac.: w odpowiedzi na ankietę wydawnictwo zwróciło się do PZWDz i Cz „o zaliczenie [...] do kl. 1-szej i pozostawienie przy dotychczasowej składce miesięcznej, tj. zł 6. Wskutek dużego zadłużenia i małych obrotów byłoby nam trudno wywiązać się z naszych zobowiązań”²⁴. 25 IV 1939.

42. „Przemysł Metalowy”. Warszawa. Dwutyg. 1922. Polski Związek Przemysłowców Metalowych. Antoni Dunin — jednocześnie dyr. wydawnictwa i przedstawiciel na Ogólne Zebranie Członków PZWDz i Cz. Prac.: 3. 28 IV 1939.

43. „Przegląd Naftowy”. Lwów. Dwutyg. 1926. Krajowe Towarzystwo Naftowe. Stanisław Schaetzel. (S. Schaetzel, Tadeusz Mikulski). Prac.: kl. 1 tabeli składek PZWDz i Cz (1-5 prac.). 28 IV 1939.

44. „Przewodnik Katolicki”. Tyg. 1895. Ks. Franciszek Forecki. „Tęcza”. Mies. 1927. Józef Kisielewski. „Nowa Biblioteka Kaznodziejska”. Mies. 1906. Ks. Jan Kiciński. „Młody Technik”. Mies. 1932. Leon Rudawski. „Młody Przyrodnik”. Mies. 1937. Helena Szafranówna. „Parametr”. Mies. 1930. Antoni M. Rusiecki. „Teologia Praktyczna”. Kwart. 1939. Ks. Kazimierz Kowalski. Wyd.: Drukarnia i Księgarnia św. Wojciecha Sp. z o. o. Poznań. (Szczepan Jeleński, Karol Szott — czł. dyrekcji wydawnictwa). Prac.: 130 (w redakcji: 15, w administracji: 50, w drukarni: 65). (br. d.).

45. „Przyroda i Technika”. Lwów-Warszawa. Mies. 1922. „Książnica —Atlas”. Zjednoczone Zakłady Kartograficzne i Wydawnicze Towarzystwa Nauczycielstwa Szkół Średnich i Wyższych S. A. Anna d'Abancourt-Keczwarowa*. (Jan Piątek, Józef Wąsowicz — członkowie zarządu wydawnictwa). Prac.: 2 (w administracji). 2 V 1939.

46. „Republika”. Dzień. 1923. Adam Szenberg*. „Express Ilustrowany”. Dzień. 1923. Władysław Polak*. „Express Wieczorny Ilustrowany”. Dzień. 1923. W. Polak*. „Gazeta 5 Groszy dla Wszystkich”. Dzień. 1931. A. Szenberg*. „Panorana”, Tyg. 1933. Ignacy Winter*. „Karuzela”. Tyg. 1936. Ryszard Manugiewicz*. „Wędrowiec”. Tyg. 1937. Tadeusz Żeromski*. „Co Tydzień Powieść”. Tyg. 1933. Edmund Bartoszek*. Wydawnictwo „Repu-

²⁴ *Informator prasowy 1938/1939* przy wydawnictwach Księży Jezuitów, zamieszczając tylko samych pracowników redakcyjnych, wymienia 6 osób. Czy wydawnictwa zatrudniały ponadto jeszcze inny personel etatowy, nie udało się stwierdzić (*Informator prasowy 1938/1939*, s. 122, 125, 127, 144, 155, 164).

blika" Sp. z o. o. Łódź Red. nac. wydawnictw: Marian Nusbaum-Ołtaszewski. (M. Nusbaum-Ołtaszewski, W. Polak). Prac.: „ponad 100". 24 IV 1939.

47. „Rolnictwo". Warszawa. Mies. 1928. Towarzystwo Oświaty Rolniczej — „Księgarnia Rolnicza". Mieczysław Grabowski. (Władysław Sawicki — dyr. wydawnictwa). Prac.: 3. 16 V 1939.

48. „Słowo Pomorskie". Toruń. Dzień. 1921. Drukarnia Toruńska S. A. Stanisław Cieślak — jednocześnie dyr. wydawnictwa. (S. Cieślak, Mieczysław Sulecki — kier. administracyjny). Prac.: 34 (umysłowych: 20, fizycznych: 14). 24 IV 1939.

49. „Światowid". Kraków. Tyg. 1922. „Światowid — Ilustrowany Kurier Tygodniowy" Sp. z o. o. Marian Dąbrowski. (M. Dąbrowski, Henryk Paschalski — dyr. wydawnictwa). Prac.: 14. 28 IV 1939²⁵.

50. „Technika Lotnicza". Warszawa. Mies. 1933. Związek Polskich Inżynierów Lotniczych. Jan Tuszyński. (J. Tuszyński, Stanisław Piątkowski). Prac.: 4. 28 IV 1939.

51. „Technika Samochodowa". Warszawa. Mies. 1933. Koło Inżynierów Samochodowych Stowarzyszenia Inżynierów Mechaników Polskich. K. Studziński. (Jerzy R. Werner, Bronisław Mrozowski). Prac.: 4. 5 V 1939.

52. „Tygodnik Ilustrowany". Tyg. 1859. Wacław Czarski. „Naokoło Świata". Mies. 1924. Bronisław Brenert — jednocześnie dyr. wydawnictwa. Towarzystwo Prasowe „Droga" Sp. z o. o.²⁶ Warszawa. (B. Brenert, Irmina Dzierżęcka). Prac.: 4²⁷. 9 V 1939.

53. „Wieczór Warszawski". Warszawa. Dzień. 1928. Spółka Wydawnicza „Zjednoczenie" Sp. z o. o. Stanisław Strzetelski. (Bolesław Biega — dyr. wydawnictwa, S. Strzetelski). Prac.: 195. 19 V 1939.

²⁵ „Światowid", oficjalnie występujący jako samodzielne przedsiębiorstwo, w rzeczywistości należał do koncernu „Ilustrowany Kurier Codzienny", będącego faktyczną własnością Mariana Dąbrowskiego. Formalnie „Światowid" działał jako spółka akcyjna, a Dąbrowski, występując jako członek spółki (miał 65% akcji), płacił w ten sposób na rzecz Skarbu Państwa mniejszy podatek dochodowy niż gdyby był oficjalnym jedynym właścicielem pisma. Podany w odpowiedzi na ankietę stan zatrudnienia dotyczy prawdopodobnie tylko redakcji „Światowida", bez uwzględnienia osób pracujących przy druku pisma w drukarni koncernu „IKC". Por. poz. 13 — „Ilustrowany Kurier Codzienny" oraz przyp. 4 i 5.

²⁶ Oba czasopisma od czasów swego założenia do 1937 r. należały do znanej firmy wydawniczej „Gebethner i Wolff. Księgarnia i Skład Nut Muzycznych". W 1937 r. zostały wydzielone z firmy macierzystej i przekształcone w odrębne przedsiębiorstwo występujące kolejno pod nazwami Wydawnictwo Czasopism Polskich Sp. z o.o. i Towarzystwo Prasowe „Droga" Sp. z o.o.

²⁷ Podając stan zatrudnienia Tow. Prasowe „Droga" zwróciło się jednocześnie do Zarządu Głównego PZWDz i Cz o zniesienie miesięcznej składki związkowej o 50% (z 12 na 6 zł), ponieważ „stan [...] Wydawnictwa jest w dalszym ciągu jeszcze bardzo ciężki".

54. „Wiedza i Życie”. Warszawa. Mies. 1926. Wydawnictwo „Wiedza i Życie” — Jan Feldman, Stefania Kudelska, Stanisław Podwysocki. S. Podwysocki — jednocześnie dyr. wydawnictwa i przedstawiciel na Ogólne Zebranie Członków PZWDz i Cz. Prac.: 3. 25 IV 1939.

55. „Życie Lekarskie” (d. „Nowiny Społeczno-Lekarskie”). Warszawa —Poznań. Dwutyg. 1927. Związek Lekarzy Państwa Polskiego. Franciszek Rodziewicz — jednocześnie przedstawiciel na Ogólne Zebranie Członków PZWDz i Cz. Prac.: 4. 25 IV 1939.

56. „Życie Rolnicze”. Tyg. 1926. Witold Staniewicz. „Przegląd Hodowlany”. Mies. 1927. Stanisław Wiśniowski. Wyd.: Związek Izb i Organizacji Rolniczych RP. Warszawa. (Zygmunt Domański — dyr. wydawnictwa i sekr. red. „Życia Rolniczego”, Tadeusz Pietkiewicz). Prac.: „Podać ściśle ilości pracowników [...] nie możemy, gdyż zatrudnieni [...] są jednocześnie pracownikami Związku Izb i Organizacji Rolniczych RP i tylko częściowo czas swój poświęcają bądź redakcji, bądź administracji wydawnictwa. Jedynie na etacie wydawnictwa są 2 osoby”. 25 IV 1939.

57. „Życie Techniczne.” Lwów. Mies. 1921. Wydawnictwo „Życie Techniczne”. (Tadeusz Tymiański, Janina Schmidtowa). Prac.: 2. 25 IV 1939.